

Storskiftets och enskiftets genomförande i Skåne.

Tabeller och kartor.

Förutsättningen för det skånska jordbrukets stora uppsving under 1800-talet var den gamla byorganisationens upplösning genom skiftena. Storskiftet och förhistorien till enskiftet har skildrats av C. G. Weibull i »Det skånska jordbrukets historia», vari återfinnes en tabell över storskiftena i Oxie härad samt åtskilliga andra belysande siffror. Men ännu saknas en fortlöpande, mera fullständig översikt över skiftets gång i olika delar av Skåne¹.

Att åstadkomma en dylik är förenat med åtskilliga svårigheter, men en utväg har erbjudit sig med det nya register, som upplagts i lantmäteristyrelsens arkiv över alla där befintliga lantmäterihandlingar. Detta är topografiskt ordnat och anger såväl åren för förrättningarna som tidpunkten för deras fastställelse. I detta och vissa andra avseenden skiljer det sig från det äldre register, som finns i lantmäterikontoret i Malmö.

Det mest intressanta hade varit att få en översikt över de år, de nya ägorna togos i bruk. Då detta årtal emellertid icke finnes angivet i registret, skulle varje kartakt behöva undersökas, men i många fall skulle ej heller en dylik undersökning vara tillfyllest. När man i stället kan få en översikt över det första förrättningsåret och fastställelseåret, får man ju ändå en ganska god föreställning om skiftets förlopp.

För komplettering ha emellertid även registren i lantmäterikontoren i Malmö och Kristianstad genomgåts. Någon gång kan såväl det förra som de senare registren verka missledande; så talas det ibland om »storskifte» eller »storskifte av inägor», då endast en obetydlig del av inägorna varit föremål för skifte. I alla de fall, där Stockholmsregistret varit oklart, eller detta och länskontorsregistret påtagligt avvikit från varandra, har därför själva skiftesakten undersökts. Understundom visa de båda registren en mindre avvikelse beträffande året för förrättningens början, och detta beror då antingen på att det ibland är ganska subjektivt, vilket årtal som förrättningen skall sägas ha börjat

¹ N. Holmberg har i »Enskiftet i Malmöhus län» begagnat en del kronofogderapporter av år 1823 över skiftesarbetets resultat i Malmöhus län vid denna tid. Dessa rapporter äro på flera punkter otillförlitliga.

eller också på att den till Stockholm insända renovationen icke innehåller alla de protokoll, som finnas i koncept-, d. v. s. originalakten i länskontoret. I dessa fall har jag i allmänhet låtit det i lantmäteristyrelsens register angivna årtalet gälla. I ett stort antal fall saknar renovationen anteckning om fastställelse, och då har det för Malmöhus län varit nödvändigt att undersöka originalkartan i länskontoret, medan det för Kristianstads län varit tillräckligt att gå till länskontorets register, vilket är upplagt senare och mera utförligt än det i Malmö. Men även länskontorens kartor sakna icke sällan anteckningar om fastställelse, och man får väl då i de flesta fall räkna med att en dylik icke ägt rum, vilket likväl icke hindrar, att det av kartan angivna skiftet genomförts. Av 382 storskiftesakter sakna 76 och av 167 utbrytningsakter 28 anteckning om fastställelse, medan enahanda förhållande gäller blott om 27 av 1119 enskiftesakter.

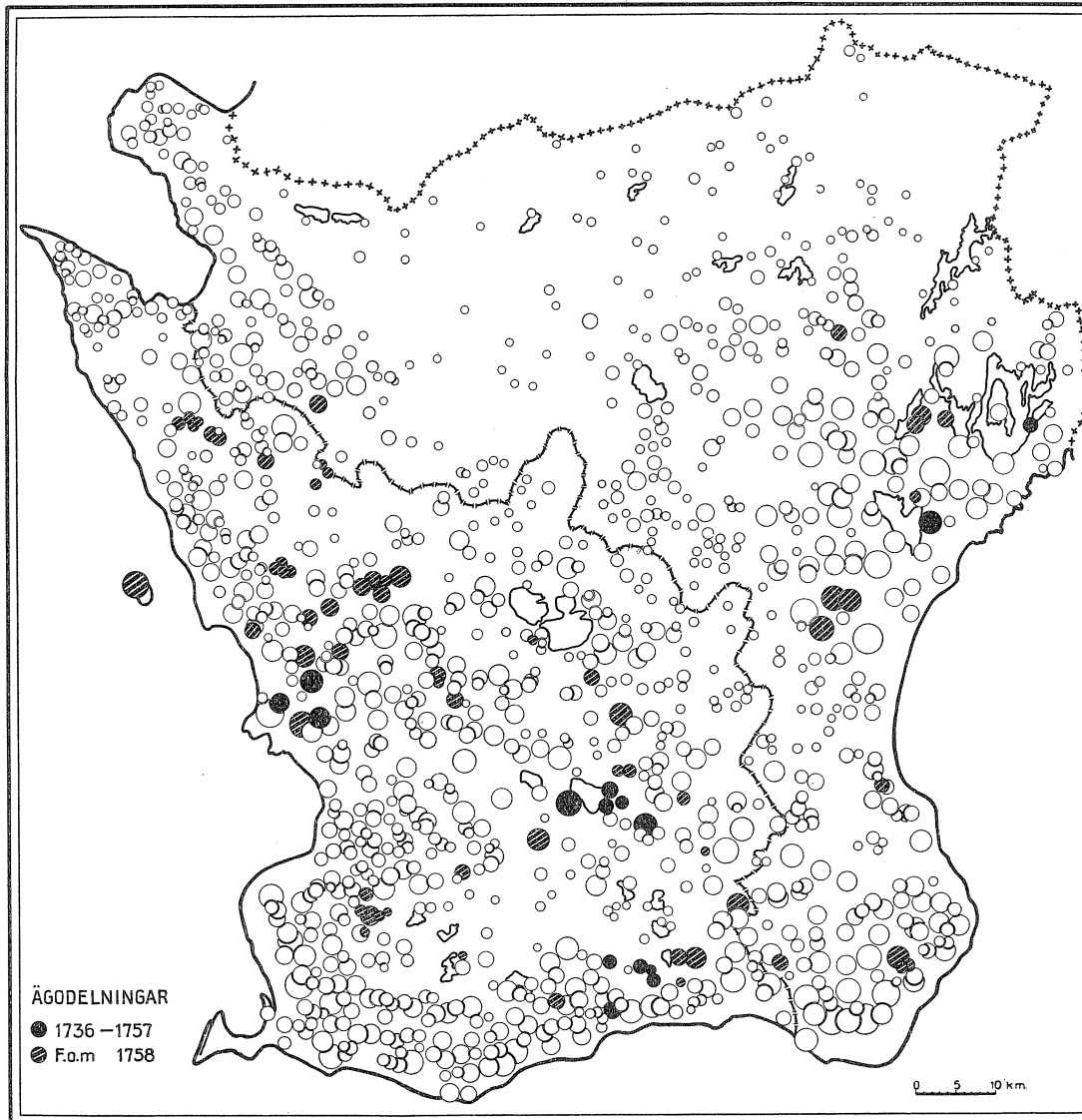
Fullständig exakthet och konsekvens har icke kunnat vinnas med den begagnade arbetsmetoden; endast en ytterst tidsödande genomgång av skifteshandlingarna (och knappast ens en sådan) skulle möjliggöra uppnåendet av ett sådant mål. För den översikt, som jag med dessa tabeller och kartor velat ge av skiftets gång i olika delar av Skåne, måste den använda metoden anses vara fullt tillfredsställande.

Nedanstående tabeller omfatta alla Skånes byar, och på en by ställes i detta sammanhang kravet, att den i 1800 års mantalslängd skall omfatta minst tre var för sig upptagna hemmansnummer om minst $\frac{1}{4}$ mantal. I tabellen skiljes mellan 1) *storskiften*, 2) enskiftesutbrytningar eller laga skiftesutbrytningar av enskilda gårdar (kallas här sammanfattningsvis *utbrytningar*), 3) fullständiga *enskiften och laga skiften*. Ha i samma by flera skiften av samma slag ägt rum, t. ex. två utbrytningar eller ett enskifte och ett laga skifte, har endast det första medräknats.

Undersökningen går fram till och med år 1860. Bifogade kartor avse att åskådliggöra skiftesarbetets förlopp.

Som underlag för kartorna har använts den av undertecknad år 1940 tryckta kartan över Skånes byar vid mitten av 1600-talet¹. Cirklarnas storlek motsvarar sålunda gårdsantalet c:a 1650 och icke 1800. Detta torde emellertid vara av mindre betydelse. De byar, som försvunnit eller förminskats till mindre än tre gårdar under tiden 1650—1800, ha helt strukits från kartan över enskiften och laga skiften. De ensamgårdar, som under samma tid utvecklats till byar, ha på denna karta markerats med

¹ »En karta över Skånes byar vid mitten av 1600-talet». Svensk Geografisk Årsbok 1940, sid. 26.

en cirkel, som i storlek överensstämmer med dem, som representera de minsta byarna 1650, d. v. s. dem med 3 gårdar. Periodindelningen på kartorna är gjord efter de viktigaste skiftesstadgorna, dock så att varje period fått börja med den 1 januari det år stadgan utfärdats¹.

Weibull påpekar (s. 82), att man under 1600-talet på flera håll gjorde gårdarna i en frälseby lika stora, d. v. s. gav dem lika mycket jord vardera. Till hans exempel kan fogas Bara by, där de under Torup lydande gårdarna enligt jordrevningsprotokollet av år 1671 skiftats av Sigvard Grubbe, som ägde Torup i början av 1600-talet (kartan över Bara by 1696 visar också mycket riktigt solskifte för dessa gårdar).

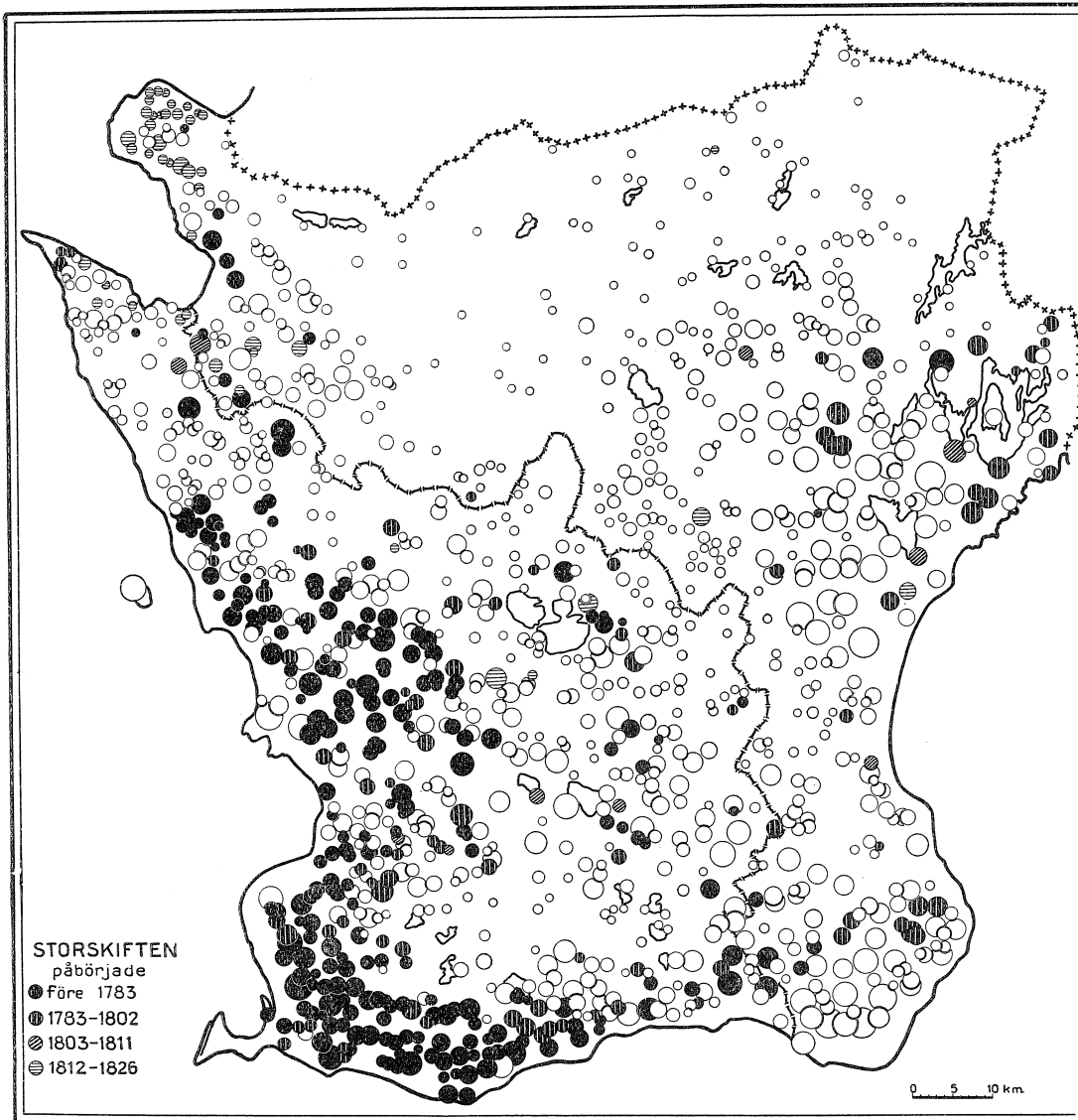
Men även under 1700-talet förekommo icke få dylika regleringar, även långt efter den första storskiftesstadgans tillkomst. Jag har observerat 79 exempel, som fördela sig på de olika decennierna sålunda: 1730-talet 1; 1740-talet 7; 1750-talet 19; 1760-talet 15; 1770-talet 23; 1780-talet 7; 1790-talet 2; 1800-talet 5; summa 79.

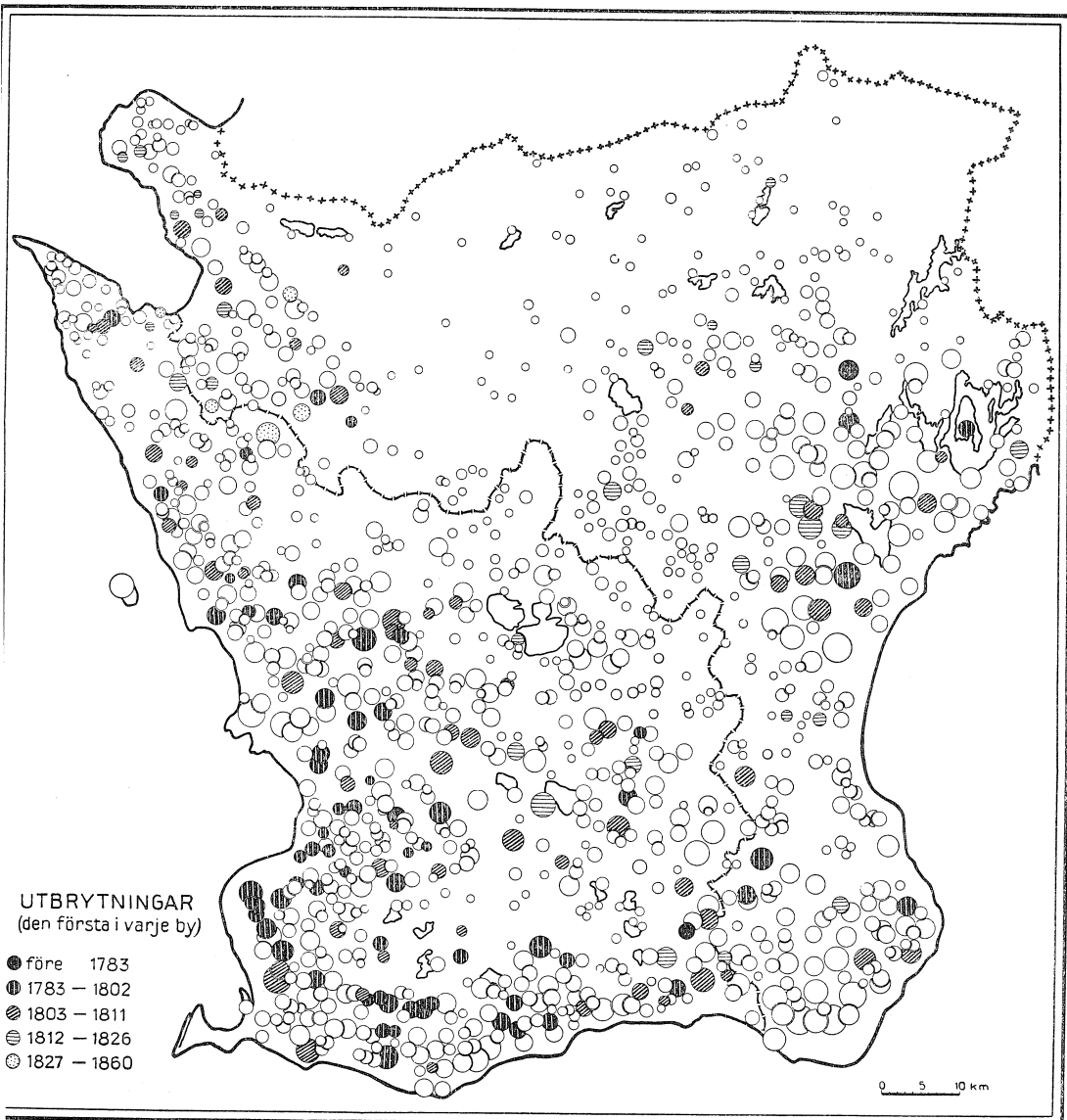
Av dessa byar bestodo två tredjedelar överbärande eller enbart av frälsehemman. Det är emellertid svårt att draga en bestämd gräns för vad som skall räknas som ägoreglering av detta slag eller som storskifte, ty många storskiften genomfördes så illa, att de mera liknade tegskiften. Kartregistren avvika ofta från varandra; vad det ena kallar storskifte, kallar det andra åkerdelning eller ägodelning. Vad lantmätaren kallat storskifte, har jag i tabellen låtit gälla som sådant och vice versa.

En karta har även uppgjorts över byar, i vilka dylika ägoregleringar ägt rum. Utan dem är bilden av skiftets gång i Skåne icke fullständig. Troligen ha en del ägoregleringar ägt rum utan att lämna några spår efter sig i lantmäteriarbiven. Detta gäller även de olika slagen av skifte. Bifogade tabeller och kartor äro därför icke alldeles fullständiga. En godsägare, som ägde en hel by, kunde vidtaga vilka åtgärder han önskade utan officiell lantmäteriförrättning. Men dylika fall torde icke vara så många, att de skulle nämnvärt inverka på helhetsbilden.

Kartan över storskiftet visar det av Weibull framhållna förhållandet, att det var sydvästra Skånes kushärad, som först och främst undergingo storskifte. Det var den del av Skåne, där näringslivets inriktning på ensidig spannmålsproduktion drivits

¹ De tomma cirklarna markera byar i vilka ifrågavarande skifte ej förekommit. — Det hade varit önskvärt, att kartorna kunnat återgivas i sådan skala, att den möjliggjort för läsaren att identifiera varje by. En dylik skala skulle emellertid medföra alltför dryga kostnader. Den viktigaste avsikten med kartorna är dock att giva en allmän översikt över skiftets gång.

längst och där treskiftets odlingsform var mest utvecklad. Kartan måste emellertid jämföras med den över utbrytningarna, ty varje utbrytning måste medföra en viss omreglering även av de icke utbrutna byarnas ägor, och denna tog i allmänhet formen av storskifte. De byar, där intet storskifte ägt rum före utbrytningen, ha icke markerats på kartan över storskiftets gång.

Anmärkningsvärt är det stora antalet storskiften i nordvästra Skånes övergångsbygder efter 1803 års enskiftesstadgas tillkomst, varom mera nedan.

Storskiftet innebar först och främst, att antalet av varje hemmans ägor nedbragtes till i genomsnitt 10 à 15 stycken. En verklig sammanläggning till en ägofigur skedde först med de utbrytningar ur byalagen, som ägde rum efter tillkomsten av lantmäteriförordningen av år 1783. Dock bör man icke glömma de utbrytningar av herrgårdar, som förekommo under 1600- och 1700-talen (se Weibull, s. 79—84). Ett exempel härpå är även en 1758 (under namn av storskifte) verkställd sammandragning av ägorna till frälsesäteriet Stora Bjällerup nr 20 till en ägofigur. Detta genomfördes samtidigt som resten av byn storskiftades¹.

Även utbrytningarna förekommo i stort antal i vissa trakter i sydvästra Skåne, och mångenstädes ägde flera sådana rum i samma by efter varandra, fastän jag icke låtit detta komma till synes i tabellerna och på kartorna, eftersom endast den första utbrytningen i varje by tagits med i beräkningen. Efter 1803, då de fullständiga enskiftena börjat i sydväst, förekomma utbrytningar talrikt inom åtskilliga andra delar av Skåne, dock icke i skogsbygderna. Till och med efter lagaskiftesstadgans tillkomst 1827 finnas exempel på utbrytningar i nordvästra Skåne.

Av de 167 byar, i vilka utbrytningar ägde rum, hade förut 65 undergått storskifte.

Långt viktigare ur alla synpunkter var emellertid den fullständiga sammanläggning av ägorna och sprängning av bygemenskapen, som blev möjlig med 1803 års enskiftesstadga och 1827 års lagaskiftesstadga. Banbrytare för denna reform var godsägaren Rutger Maclean på Svaneholm (se härom Weibull, s. 126). Men jämte hans fyra byar, blevo även en del andra enskiftade före 1803 (jfr även Weibull, s. 141), det år då enskiftesstadgan utfärdades. I några av de på kartan angivna enskiftena av detta slag har emellertid i själva verket förrättningen påbörjats som storskifte men efter 1803 i stället direkt tagit sikte på enskifte. Det skulle

¹ Ytterligare en utbrytning före 1783 har jag observerat, nämligen 1781 av ett under skattemannarättighet innehaft hospitalshemman i Bivaröd i Knislinge (Östra Göinge härad). Denna utbrytning liksom fallen Bjällerup och Baldringe (Weibull, s. 84) ha även medräknats i tabellen och på kartan.

varit nödvändigt att genomgå ett stort antal akter, om man velat taga reda på tidpunkten för dylika som storskiften påbörjade för rättningars förändring till enskiftesförrättning. Tabellen över de fastställda enskiftena får kompensera de smärre felaktigheter, som på detta sätt uppstått i tabellen över de påbörjade enskiftena.

Omedelbart efter utfärdandet av 1803 års enskiftesstadga tog enskiftesarbetet fart i samma trakter i sydvästra Skåne, där även storskiftet några årtionden förut kommit att få sin största betydelse. Den sista tabellen visar, vilket även framgår av kartan, att de trakter av Skåne, som hade den bästa jorden, alltså Söderslätt och Lund—Landskronaslätten (den s. k. sydvästmoränens område) först blevo skiftade och först senare i nämnd ordning, Österlen, Kristianstadsslätten, Ängelholmslätten och skogsbygderna. Till detta förlopp av skiftet kan ha bidragit en sådan faktor som närheten till Malmö; länsstyrelsen i Malmöhus län fanns ju där, och möjligen ha också inverkat ekonomiska intressen, som en del kretsar i denna stad hade av enskiftet. Men viktigast är naturligtvis, att enskiftet bäst behövdes och lättast kunde genomföras i dessa spannmålsproducerande områden, lättast både på grund av böndernas ekonomiska förutsättningar att gå i land med enskiftet och på grund av jordens tämligen stora enhetlighet. Detta sista är ett faktum, som inte får förbises. På slättbygden var, trots stora olikheter i fråga om intensiteten i odlingen, all naturligt välodränerad mark uppodlad till åker. Det, som icke var åker, kunde bliva det genom dikning. Annorlunda var förhållandet i synnerhet i skogsbygden och nordvästra Skånes övergångsbygder. Relativt liten del av arealen var där uppodlad till åker, medan ången i många fall hade långt större omfång, vilket var fallet även med enligt tidens uppfattning svårödlad betesmark. Att under dylika förhållanden skapa rimliga ägofigurer var icke lätt. Detta är förklaringen till de icke få storskiftena efter 1803, särskilt i trakterna kring Skälderviken.

Av de 1235 byar, som kunde räknas som sådana år 1800, saknas enskiftes- och lagaskifteshandlingar fram till och med år 1860 för 116 stycken. Mer än nio tiondedelar av dessa voro rena frälsebyar, och de övriga voro småbyar, mestadels belägna i skogs-trakter. Av dessa frälsebyar hade enligt vad man kan få ut av 1860 års mantalslängd mer än 40 blivit föremål för sammanslagning eller lagts under en närbelägen herrgårds egen drift, av vilken anledning ett skifte blivit onödigt. Av de övriga frälsebyarna blevo ett tiotal skiftade under 1860- och 1870-talen och för åtskilliga av de andra föreligger möjligheten att de av ägare skiftats på ett mer eller mindre genomgripande sätt utan officiell lantmäteriförrättning.

Sven Dahl.

Skiften under åren 1758—1860.

År	Storskiften			Utbrytningar			Enskiften och Laga skiften		
	Lantmäteriakten innehåller an-teckning om fastställelse		Ej fast-ställda	Lantmäteriakten innehåller an-teckning om fastställelse		Ej fast-ställda	Lantmäteriakten innehåller an-teckningar om fastställelse		Ej fast-ställda
	På-började	Fast-ställda	På-började	På-började	Fast-ställda	På-började	På-började	Fast-ställda	På-började
1758	3	—	—	—	—	—	—	—	—
1759	2	—	1	—	—	1	—	—	—
1760	5	—	3	—	—	—	—	—	—
1761	3	2	4	—	—	1	—	—	—
1762	9	1	5	—	—	—	—	—	—
1763	13	5	4	—	—	—	—	—	—
1764	10	11	3	—	—	—	—	—	—
1765	14	13	2	—	—	—	—	—	—
1766	12	13	2	—	—	—	—	—	—
1767	12	8	2	—	—	—	—	—	—
1768	10	11	1	—	—	—	—	—	—
1769	11	9	1	—	—	—	—	—	—
1770	15	5	1	—	—	—	—	—	—
1771	3	16	3	—	—	—	—	—	—
1772	8	9	2	—	—	—	—	—	—
1773	5	11	—	—	—	—	—	—	—
1774	13	4	—	—	—	—	—	—	—
1775	6	8	—	—	—	—	—	—	—
1776	6	9	1	—	—	—	—	—	—
1777	7	6	—	—	—	—	—	—	—
1778	7	9	1	—	—	—	—	—	—
1779	8	6	—	—	—	—	—	—	—
1780	1	6	1	—	—	—	—	—	—
1781	6	6	1	1	—	—	—	—	—
1782	7	5	1	—	1	—	—	—	—
1783	3	4	2	—	—	—	4	—	—
1784	6	6	3	2	—	—	—	—	—
1785	3	8	—	1	1	—	—	—	—
1786	5	3	2	1	1	—	—	4	—
1787	—	7	—	1	2	—	—	—	—
1788	2	2	1	—	—	1	—	—	—
1789	—	4	—	1	—	—	—	—	—
1790	4	3	2	1	—	—	—	—	—

År	Storskiften			Utbrytningar			Enskiften och Laga skiften		
	Lantmäteriakten innehåller an-teckning om fastställelse		Ej fast-ställda	Lantmäteriakten innehåller an-teckning om fastställelse		Ej fast-ställda	Lantmäteriakten innehåller an-teckning om fastställelse		Ej fast-ställda
	På-började	Fast-ställda	På-började	På-började	Fast-ställda	På-började	På-började	Fast-ställda	På-började
1791	1	—	—	1	2	2	1	—	—
1792	1	5	—	—	1	—	—	1	—
1793	—	1	4	1	—	—	—	—	—
1794	6	2	3	3	2	—	—	—	—
1795	3	3	1	5	3	—	—	—	—
1796	3	1	4	3	2	1	—	—	—
1797	4	4	1	6	1	—	1	—	1
1798	6	3	1	3	6	1	2	—	—
1799	3	4	—	9	3	2	2	—	—
1800	2	8	1	3	6	3	6	—	—
1801	6	3	2	4	2	1	3	1	—
1802	3	2	1	6	6	3	4	—	—
1803	1	5	1	8	8	3	29	5	2
1804	3	4	1	11	6	1	44	14	1
1805	1	—	1	11	4	1	41	33	2
1806	—	2	1	7	18	1	47	46	1
1807	—	3	—	4	4	2	33	32	—
1808	—	1	—	5	9	—	15	34	—
1809	1	—	—	6	3	—	8	24	—
1810	1	2	—	2	5	—	28	23	2
1811	—	—	1	3	2	—	40	17	—
1812	3	—	—	2	5	—	29	23	1
1813	2	—	—	2	3	—	15	23	1
1814	—	—	—	2	1	—	20	26	1
1815	15	1	—	2	1	1	21	18	—
1816	—	2	—	4	1	—	17	22	1
1817	3	3	—	2	7	—	21	18	1
1818	4	2	—	1	—	—	23	19	2
1819	3	1	—	3	1	—	12	11	1
1820	4	1	—	1	2	—	20	26	1
1821	5	7	—	1	4	—	9	13	1
1822	1	8	4	1	4	—	25	11	—
1823	—	12	—	—	1	1	12	15	—
1824	—	2	—	1	1	—	27	14	—
1825	—	—	—	1	—	1	37	20	—

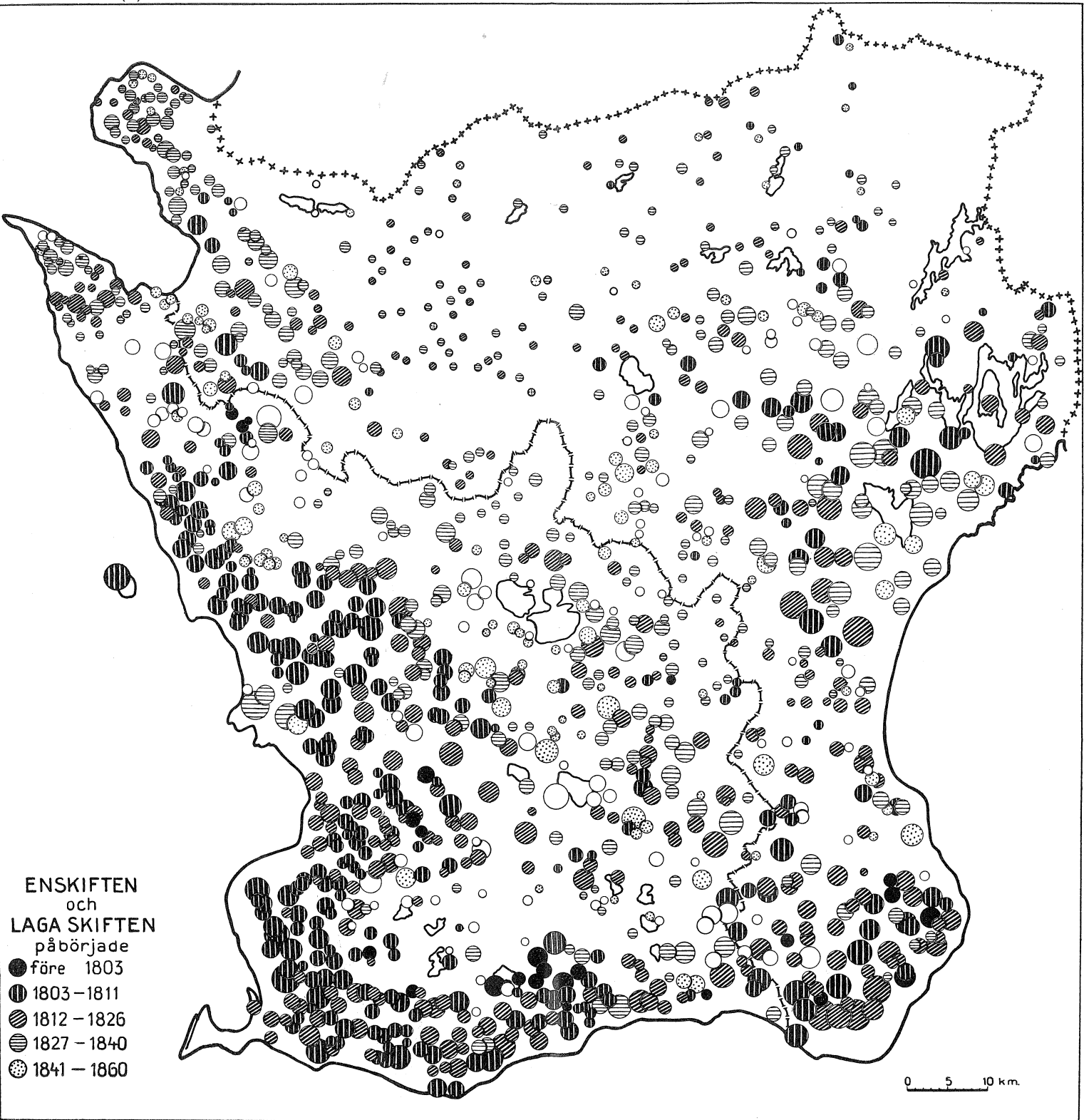
År	Storskiften			Utbygtingar			Enskiften och Laga skiften		
	Lantmäteriakten innehåller an- teckning om fastställelse		Ej fast- ställda	Lantmäteriakten innehåller an- teckning om fastställelse		Ej fast- ställda	Lantmäteriakten innehåller an- teckning om fastställelse		Ej fast- ställda
	På- började	Fast- ställda	På- började	På- började	Fast- ställda	På- började	På- började	Fast- ställda	På- började
1826	2	1	—	1	2	1	33	21	—
1827	—	2	—	—	2	—	28	33	1
1828	—	—	—	—	—	—	27	28	—
1829	—	—	—	—	—	—	23	16	1
1830	—	—	—	1	—	—	38	18	—
1831	—	1	—	—	—	—	32	31	—
1832	—	—	—	—	1	—	26	28	1
1833	—	—	—	—	—	—	26	25	—
1834	—	—	—	—	—	—	25	22	1
1835	—	—	—	2	—	—	24	19	1
1836	—	—	—	—	2	—	25	22	—
1837	—	—	—	—	—	—	26	24	—
1838	—	—	—	—	—	—	16	24	—
1839	—	—	—	1	—	—	12	31	—
1840	—	—	—	1	—	—	13	23	—
1841	—	—	—	—	1	—	12	22	—
1842	—	—	—	1	—	—	7	17	—
1843	—	—	—	—	1	—	7	16	1
1844	—	—	—	—	1	—	8	14	—
1845	—	—	—	—	—	—	14	25	—
1846	—	—	—	—	—	—	5	17	—
1847	—	—	—	—	—	—	16	20	—
1848	—	—	—	—	—	—	11	13	—
1849	—	—	—	—	—	—	4	16	1
1850	—	—	—	—	—	—	5	2	—
1851	—	—	—	—	—	—	5	8	—
1852	—	—	—	—	—	—	5	7	—
1853	—	—	—	—	—	—	1	7	—
1854	—	—	—	—	—	—	4	7	1
1855	—	—	—	—	—	—	1	4	—
1856	—	—	—	—	—	—	8	3	—
1857	—	—	—	—	—	—	2	9	—
1858	—	—	—	—	—	—	2	9	—
1859	—	—	—	—	—	—	4	4	—
1860	—	—	—	—	—	—	1	3	—
	306	306	76	139	139	28	1092	1081 ¹	27

¹ 11 stycken påbörjade före 1861 fastställdes efter denna tidpunkt.

Påbörjade enskiften och laga skiften¹ i de olika häraderna under varje femårsperiod 1796—1860.

	1796 1800	1801 1805	1806 1810	1811 1815	1816 1820	1821 1825	1826 1830	1831 1835	1836 1840	1841 1845	1846 1850	1851 1855	1856 1860
Oxie ²	—	20	12	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Rönnebergs	—	14	11	1	—	2	1	1	1	—	—	—	—
Vemmenhög ³	2	8	7	10	7	4	2	—	1	—	—	—	1
Skyttis	1	4	8	30	3	—	—	—	—	—	—	—	—
Bara	—	6	7	19	12	1	4	—	—	—	—	1	—
Torna	1	7	9	8	6	7	3	4	—	—	—	—	1
Järrestads	1	6	1	4	7	—	1	2	1	—	—	—	—
Harjager	—	7	4	3	5	—	6	2	2	—	—	—	—
Ingelstads	2	7	5	3	9	10	4	1	1	1	—	—	—
Herrestads-Ljunits	2	10	1	4	1	5	6	2	2	2	—	—	—
Albo	—	2	4	4	2	4	4	—	—	4	1	—	—
Villands	—	2	8	6	2	4	4	13	7	1	2	—	—
Onsjö	—	5	9	1	1	5	9	9	1	—	3	—	—
Gårds	—	2	2	11	5	9	12	13	5	3	1	1	—
Luggude	2	8	16	4	6	12	26	7	8	9	3	1	—
Färs	—	5	3	1	8	5	13	11	3	4	3	1	3
Norra Åsbo	—	—	1	—	5	17	18	12	12	3	4	2	1
Södra Åsbo	—	—	4	—	3	3	8	7	1	3	3	2	—
V. Göinge	—	2	3	3	13	7	14	19	7	5	4	2	5
Ö. Göinge	—	6	8	3	2	2	3	7	11	3	2	1	—
Frosta	1	3	8	2	3	9	7	17	10	4	11	3	5
Bjäre	—	2	3	1	—	5	6	9	19	7	1	—	1
Summa:	12	126	134	128	99	111	151	136	92	49	42	17	17

¹ Såväl sedermera fastställda som icke fastställda. ² Dessutom 1 påbörjat 1791. ³ Dessutom 4 påbörjade 1783.

ENSKIFTEN
och
LAGA SKIFTEN
påbörjade

- före 1803
- ▤ 1803 - 1811
- ▥ 1812 - 1826
- ▦ 1827 - 1840
- ⦿ 1841 - 1860

0 5 10 km.